

РЕЦЕНЗИЯ

относно конкурса за заемане на академичната длъжност „ДОЦЕНТ“,
обявен в ДВ, бр. 74 от 21.08.2020 г.:

Област на висше образование: 2. Хуманитарни науки

Професионално направление: 2.1. Филология

(Теория и история на литературата – Теория на литературата)

Кандидат в конкурса: гл. ас. д-р Мария Калинова Байтошева

Вносител – проф. д.ф.н. Цветан Ракъовски, ЮЗУ „Неофит Рилски“

I. Данни за конкурса. Конкурсът за заемане на академичната длъжност „доцент“ е обявен съобразно ЗРАСРБ и Вътрешните правила за прилагането му в СУ „Св. Кл. Охридски“. До момента на официалното заседание на научното жури са проведени всички изискуеми от закона заседания, декларирани са задължителните справки за целесъобразност според Минималните национални критерии, взети са коректни решения за конституиране на процедурата и нейните органи (членове на жури, разпределение на задълженията, срокове).

II. Данни за кандидата. Д-р М. Калинова работи в различните образователни степени на ФСлФ на СУ „Св. Кл. Охридски“ от учебната 2012 г. Тя е редовен докторант в Катедрата по теория на литературата. Научната степен „доктор“ защитава през февруари 2011 г.

За участие в конкурса кандидатът е представил 1 монография („Екзотопия ...“, 2020) и 5 публикации, които преимуществено влизат в контекста на хабилитационния труд. Всички депозирани активи са поместени в престижни издания, които колегията цени и ползва постоянно. Приложените публикации, с които разполагаме, са ориентирани към профилирана аудитория и отговарят на номенклатурата на конкурса. Има и статии с широк рецептивен филтър, защото материята им предполага

интерес сред различни категории читатели. Аз лично познавам нейни текстове още от студентските ѝ години при участия в различни научни конференции.

III. Научни приноси на хабилитационния труд „Екзотопия: за външния контекст на дискурса“.

Трудът е действително начало на паралелното четене на понятията „вне-находимость“ (М. Бахтин) и „ex-sistence“ (Ж. Лакан). М. Калинова въвежда в оборот не само идеята за екзотопията като „извънпоставена“ точка, като извън-място, но и продължава опита на Бахтин да учлени мястото чрез времето. Възможната трансформация на пространството във време – т. е. хронотопът – е онази представа за екзотопия, според която само изкуството изработва определени места, в които времето на реалността ще може да се проектира. Екзотопия е отвъдността, където само литературата може да мотивира връзката между хронос и топос в тяхната непрекъснатост.

В търсене на убедителност в теоретическия си модел авторът съвместява подходите на Бахтин и Фройд – така се илюстрират симетрии между диалогичния модел на изказването и психоаналитичното терминиране на Субекта. Това позволява да се избегне като че задължителното разделение в теорията между социално-историческия контекст на всеки Субект и неговия иманентен психически кръг от дадености и персонални характеристики.

М. Калинова опитва да очертае неизбежната и самовъзбуждаща се драма на литературната теория, която сякаш е обречена да не може да стабилизира своя научен Обект (субектът и неговия език), който всъщност се променя – особено с глобалните промени с Автора и с Четенето. Въвлечането на литературата в пазарната надпревара размества нейните функции да бъде естетическа *Аркадия*, но и терапия и/или само развлечение. Подобни процеси постоянно рестартират екзотопичното като идея, където пребивава истината за субекта. В този смисъл д-р Мария

Калинова поставя термина „идеологема“ в центъра на своя коментар (IV гл.). Идеологемата е провокативен пример за екзотопия – тя може да се чете и като място на диалога, иначе казано, като „интерсубективната отвореност на нивото на минималните единици на дискурса“ (каквото и да означава това).

Така се стига до понятието за контекст – то е функция на значенията за „междинност“ (при М. Бахтин) и за „липса“ (при Лакан). Това ще рече, че всеки контекст е непрекъснатост // свързаност между два и повече дискурса: вътрешен и външни. Дори – както се казва на с. 56 – контекстът може да се приеме като невидим монтаж на дискурси. Те вероятно се движат в различни плоскости, но винаги са екзотопично плътни (стават идеологическо пространство), когато се активира по-явен или обратно, скрит диалог между тях. Както става със специфичните контексти на иронията или пародията. Михаил Бахтин дори ги нарича „словесна маскировка“ [вж. Събр. съч., т. 3, М., 2012, 28]. Организирането на контекст (когато е търсен) трябва да се разбира като изнасяне на зрителния ракурс навън, т. е. перспективата на смислите е (по Бахтин) извънпребиваема. Заради това те (смислите) са променлива величина, която се влияе от различни вектори.

Оказва се, твърди М. Калинова, че идеята на Бахтин за изконната диалогичност на дискурса е антагонична – нормалната форма на диалогизъм е по същество антагонистична (с. 79). И тази идея се коментира и днес, щом Фредрик Джеймисън (в 2007 г.) държи на нея, за да обоснове напрегнатата и отворена природа на всеки дискурс. Тези му качества са особено валидни за художествените дискурси – те са създавани като такива, но и четенето активира отваряне към екзотопии, защото самата тъкан на езика е такава. Причината е в трите семантични хоризонта на четенето на ЛТ (исторически или социокултурен, семантичен или собственохудожествен, идеологически или диалогов, междутекстов).

Езикът е практическо съзнание, което се подчинява на комуникативна потребност, т. е. потребност от друго съзнание, език, свят. Така че моето съзнание е субектност, индивидуалност, която не е вътрепоставена, а е „интернализация на външното“, на екстериора (с. 85). Тук Мария Калинова вижда близостта на Бахтин и Лакан, но отчита и нескритото влияние на Фройд [особено важна е идеята му, че човек обикновено въплъщава своя Аз-идеал в екзотопични обекти – родител, лидер, Бог и пр. Но това разсейване не нарушава нарцисизма на Аз-идеала].

Това отвежда към коментар на субекта и по-точно – на литературната субективност (V гл. „Авторът, майката...“). Тезата за смъртта на автора метафорично може да се чете като сваляне (отстраняване) на бащата на текста, който векове наред се (само)нарича негов гарант. Като такива трябва да се тълкуват радикалните жестове към „бащата на словото“ (в литературния текст) от страна на Жак Дерида („Аптечката на Платон“), Ролан Барт, Мишел Фуко. Тук Мария Калинова прави уместен контрапункт с идеята, че литературната субективност на Автора е пак ролева, но по-скоро майчинска. Причината – той създава т. нар. текстопораждаща енергия: не толкова уникално креативна, а матрична, т.е. сътворението е и повторение. Или обратно.

В този смисъл д-р М. Калинова приближава идеите на Радосвет Коларов и Майкъл Рифатер – матрицата не е (само) клише, а хипотетичен елемент, ядро (образ, конструктив), което произвежда варианти. Те се откриват в различни текстови среди, но матрицата е и екзотопос за тези дискурси. Тя не просто генерира или не само произвежда версии – самата матрица е по-скоро контекст, който се променя. Така авторът провокира четенето, защото задава контекстуални перспективи. А те трудно биха позволили текстът да се чете всякак, освен така, както той би искал.

Читателят обаче си остава субектът, който – благодарение на своята външност спрямо текста – запълва неяснотите му през собственото си въображаемо (с. 115). Още Роман Ингарден предупреждаваше, че всеки

литературен текст носи собствената си неопределеност, незавършеност, защото е семантично нестабилен. Така липсващите значения (или връзки, според М. Калинова) дават възможност за инвестиране на контексти, които биха попълнили тези „празнини“. Такива са мотивациите и на Лакан – стадият на огледалото по определение произвежда несъвпадения между образа на майката и Аз-а. При това фигурата на читателя влиза в определена игра – каква е очакваната от него роля: не само как да чете, но и как Авторът очаква от него да чете (118).

IV. Забележки. Трябва да призная, че текстът на М. Калинова най-напред ме смути – отчетоха грамадната разлика между интересните, неочаквани с гледната си точка нейни по-ранни интерпретации, и този труд, който смазва читателя си с непоносимо тежка (а и на места скучна) материя. След това си казах – „Аха, все пак (отново, за кой ли път?!) без Бахтин няма да се размине“. Та, нека се върна на забележките:

Тежката теория крие доста рискове – един от тях е трудното свързване между отделните глави на научния труд. В „Екзотопия“ тази трудност се усеща често. Сигурно защото в началото няма ясно и стабилно определение на водещия термин. Така думата „екзотопия“ си остава често висяща и недомотивирана – примерно какво я свързва с Автора, да кажем (V гл.). И не само с него...

Втората бележка – така, както е оформен трудът, става ясно, че е подготвен за печат. Но от текста не личи да е бил четен от коректор – забелязват се доста и груби грешки.

V. Заключение. Имайки пред очи приносния характер на изследванията, научната добросъвестност и нестихващата амбиция на гл. ас. д-р Мария Калинова, давам своя положителен вот в тази процедура да ѝ бъде гласувана академичната длъжност „ДОЦЕНТ“.

11 януари 2021 г.

Благоевград

Автор на становището:

(проф. д.ф.н. Цветан Ракъовски)